

УДК 81'42-047.37

Костенко Г. М.

канд. філол. наук, доц. НУ «Запорізька політехніка»

ДИСКУРС-АНАЛІЗ НА ТЛІ СУЧАСНИХ ФІЛОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дискурс-аналіз – це міждисциплінарна сфера знання, в якій поряд з лінгвістами беруть участь соціологи, психологи, фахівці зі штучного інтелекту, етнографи, літературознавці, стилісти та філософи. Дискурс-аналіз кваліфікують як «метод декодування / інтерпретації текстової інформації у її зв'язку з контекстом та особливостями ментальної моделі адресата (його судженнями, настановами, ціннісними орієнтаціями, мотивами та стимулами, його схемами уявлень про навколишній світ), завдяки якому можемо адекватно встановити істинний смисл висловлення і виявити те, що лише імпліковано» [3, с. 105]. Критичний дискурс-аналіз (КДА) – різновид дискурс-аналізу, розроблений Норманом Ферклом, в якій стверджується, що дискурс – лише один із безлічі аспектів будь-якої соціальної практики. Для критичного дискурс-аналізу основною сферою інтересу є дослідження змін дискурсу, що відбуваються завдяки інтертекстуальності – механізму, за допомогою якого

окремих текстів привабливі елементи та дискурси інших текстів. Комбінація елементів різних дискурсів веде до зміни певного дискурсу, а отже, до зміни соціокультурного світу [2].

Дискурсивна психологія як вид дискурс-аналізу визначає і вивчає психічні феномени у процесі соціальної взаємодії через мову. На противагу підходу інших течій психології до дискурсу як відображення думок, інтенцій та мотивів людей, дискурсивна психологія вважає, що дискурс не відображає реальність, а опосередковано створює її за допомогою мовних засобів. Дискурсивна психологія спирається не так на вивчення особистості безпосередньо, але в опосередковані свідчення тих чи інших установок і переконань, що виявляються у письмовому та усному мовленні. Британський філософ і психолог Р. Харре, один із перших теоретиків дискурсивної психології, зазначає, що звичайна мова – найважливіше джерело пізнання людської психіки, оскільки вивчення людини має відбуватися з урахуванням включення особистості в культурний та соціальний контекст, не обмежуючись описом нейронних процесів [4].

Суспільно-науковий дискурс-аналіз утворюють прихильники традицій М. Фуко. До цього напрямку можна віднести як критичний дискурс-аналіз (Critical Discourse Analysis), так і дискурс-аналіз у сфері соціології знання. Критичний дискурс-аналіз, розроблений Т. фон Ван Дейком, Н. Феркло і Р. Водак, у Німеччині розвивають З. Егер, Ю. Лінк та ін. З. Егер на сьогоднішній день, безперечно, є одним із найвпливовіших дослідників дискурсу в Німеччині.

У «Дослідженні дискурсу» Р. Келлер детально описує практичну модель проведення дискурс-аналізу. Ця модель призначається історикам, соціологам та політологам, у центрі уваги яких перебувають процеси виробництва, стабілізації та трансформації суспільних структур знань. Докладно розглядаючи всі кроки дискурс-аналізу, першорядне значення Р. Келлер все ж таки надає таким фазам дослідження, як постановка питань, формування корпусу текстів і презентація отриманих результатів, тобто. саме тим, які досі недостатньо розроблені. На відміну від З. Егера, лінгвіста за освітою, Р. Келлер приділяє ще менше уваги лінгвістичному аналізу тексту як частині дискурс-аналізу, що є важливим для дослідників немовних спеціальностей. Крім практичних рекомендацій щодо проведення дискурс-аналізу та конкретних прикладів, у своїй роботі Р. Келлер дає вельми повний огляд актуальних теорій дискурсу та різних підходів до дослідження дискурсу, забезпечуючи їх власними коментарями.

Р. Келлер виділяє 4 загальні ознаки, характерних для всіх дискурс-досліджень (далі – ДД):

1. ДД займаються фактичним вживанням письмової та усної мови та інших символічних форм у суспільних практиках;

2. ДД підкреслюють, що при практичному вживанні знаків зміст значення конструюється соціальними феноменами, які тим самим конструюються у своїй суспільній реальності;

3. ДД допускають, що деякі інтерпретації розуміються як частини всеосяжної дискурс-структури, яка у певний часовий відрізок формується та стабілізується за допомогою специфічних інституційно-організаційних контекстів;

4. ДД виходять з того, що вживання символічних порядків підлягає реконструйованим правилам тлумачення та функціонування [6, с. 8].

Основним аналітичним апаратом КДА для вивчення лінгвістичної специфіки тексту виступає системно-функціональна лінгвістика М. Геллідея, що представляє собою лексико-граматичну теорію, яка розглядає мову не як замкнуту в собі систему, а таку, що залежить від контексту її реалізації. М. Геллідей описує мову як мережу опцій, з якої користувачі мови обирають ті варіанти, які вони вважають ідеологічно значущими для певної ситуації. Значення генеруються з опцій, що їх обирає або, навпаки, не обирає творець тексту. Мова характеризується М. Геллідеєм як мультифункціональна система, що виконує одночасно «ідеотичну», «міжособистісну» та «текстуальну» метафункції [5, с. 252]. Однак, дослідники КДА виходять за межі аналітичного «інструментарію» системно-функціональної лінгвістики та залучають до аналізу надбання інших лінгвістичних традицій: прагматики тексту, семантики та загального дискурс-аналізу [1, с. 348]. Так, дискурс-аналіз надає можливість дослідити тексти на макроструктурному рівні, що є надзвичайно доречним з огляду на те, що системно-функціональна лінгвістика здебільшого фокусується на дослідженні реалізації значень саме на рівні клаузи, а не на рівні тексту.

Згадані вище дискурс-дослідження є прикладами застосування дискурс-аналізу у міждисциплінарних розробках і мають велике практичне значення для вчених у Німеччині та й у всьому світі. Виходячи з вищезгаданого, дискурс-аналіз і метод застосування його в міждисциплінарних проєктах в останнє десятиліття все частіше відносять до найпопулярніших методів дослідження в суспільних та гуманітарних науках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гізер К. О. Критичний дискурс-аналіз в перекладі мас-медійних текстів [Текст] / К. О. Гізер // International scientific journal «Grail of Science». – 2021. – № 4. С. 345–357.

2. Йоргенсен М. В. Дискурс-анализ. Теория и метод [Текст] / М. В. Йоргенсен, Л. Дж. Филлипс. – 2-е изд., испр. – Х.: Изд-во «Гуманитарный Центр», 2008. – 352 с.

3. Тхоровська С. В. Метод дискурс-аналізу : поняття та застосування (на прикладі ідеологічного дискурсу) [Текст] // Молодий вчений. – 2022. – № 2 (102). – С. 104–107.

4. Davies B. Positioning : The Discursive Production of Selves [Текст] / B. Davies, R. Harre // Journal for the Theory of Social Behaviour. – 1990. – Vol. 20. – Issue 1. – P. 43–63.

5. Halliday M. A. K. An Introduction to Functional Grammar [Текст] / M. A. K. Halliday. – L. : Edward Arnold, 1994. – 457 p.

6. Keller R. Diskursforschung. Eine Einleitung für Sozialwissenschaftlerinnen [Текст] / R. Keller. – Wiesbaden : VS Verlag für Sozialwissenschaft, 2004. – 127 S.